

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Взаємозв'язок між психологічними межами та особливостями
ідентичності особистості»

**«The relationship between the psychological boundaries and the peculiarities of
the identity of the individual»**

Виконав: студентка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія
Горячева Наталія Олександрівна

Керівник к.психол.н., доц. Артюхіна Н. В. _____

Рецензент к.психол.н., доц. Колот С.О. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ _____ від _____ 2019р.

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № _____ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

Кіреєва З. О.

Псядло Е. М.

(підпис)

(підпис)

Одеса – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПСИХОЛОГІЧНИМИ МЕЖАМИ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТЯМИ ЇЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	7
1.1 Сутнісне розуміння психологічних меж в науковій літературі (філософсько – історико - психологічний аналіз проблеми).	7
1.2. Формування психологічних меж в онтогенезі. Причини й наслідки порушень психологічних меж особистості.	22
1.3. Поняття про ідентичність особистості та її особливості. Взаємозв'язок між психологічними межами та ідентичністю особистості.	39
Висновки до першого розділу.	55
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.	57
2.1.Обґрунтування обраних методик.	57
2.2.Опис процедури дослідження.	71
Висновки до другого розділу.	74
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПСИХОЛОГІЧНИМИ МЕЖАМИ ОСОБИСТОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТЯМИ ЇЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.	75
3.1. Дослідження психологічних меж особистості за допомогою методики Т.С. Леві "Психологічні межі особистості"	75
3.2.Дослідження самоствавлення особистості до себе за допомогою методики дослідження самоствавлення С.Р. Пантелєєва	76
3.3.Дослідження особистісної ідентичності за допомогою МДОІ Л.Б.Шнейдер	85
3.4. Дослідження статусу професійної ідентичності за допомогою методики визначення статусу професіональної ідентичності Дж. Марсія.	89
3.5.Математико-статистичний аналіз взаємозв'язку між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості	93
Висновки до третього розділу	97
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	108

ВСТУП

Актуальність даного теоретико - емпіричного дослідження пов'язана із все більш актуальними питаннями самовизначення й формування ідентичності особистості та її психологічних меж на різних рівнях розвитку індивідуальної свідомості в умовах культурно-історичних змін.

Одна з найважливіших задач, яку людина вирішує у своєму розвитку - це завдання стати окремим і автономним суб'єктом власного життя, автором свого життєвого проекту. Але це завдання дуже складне й має не лінійний характер. Згідно з аналізом наявних наукових досліджень з проблем розвитку особистості можна зробити висновок, що, з одного боку, інтенсивність соціально-історичних процесів в сучасному суспільстві висуває особливі вимоги до особистої автономії, свободи та відповідальності кожної людини. З іншого боку, ще не знайшов свого повного вирішення ряд питань, які зачіпають різні аспекти формування межового самовизначення та особистісної ідентичності в системі «Людина-Людина».

Цілісність меж особистості визначає й відбиває стан психічного здоров'я індивіда, тому порушення особистісних меж може бути проявом і водночас причиною різних форм психічних порушень, коли автономне, здорове, продуктивне існування дуже ускладнюється. У філософській, психологічній та психотерапевтичній літературі використовують різні терміни на позначення цього феномена: межа життя і межа Я-відчуттів (В. О. Подорога), контактна межа (Ф. Перлз), енергетична межа (Л. Марчер), межа «Я» і внутрішня межа (А. Ш. Тхостов) та ін. У вітчизняній психології психологічні межі особистості досліджували О. В. Григор'єва, С. К. Нартова - Бочавер, А. В. Драпака та інші.

Залежно від особистих меж людина по-різному ставиться до рідних, друзів, знайомих. Міра переживання «свого» й «чужого» визначає здатність особистості до діалогу й спільної творчості в будь-яких сферах життєдіяльності. Ця міра взагалі сприяє формуванню особистісної ідентичності. Тому питання ідентичності актуальні не тільки з причини кризи ідентичності сучасної людини, але й у зв'язку з нагальними проблемами

особистісного та професійного розвитку взагалі. Проблема ідентичності виникає вже тоді, коли в самосвідомості пробуджуються питання: «Хто я?», «Хто ми?». Протягом усієї своєї історії людство давало на ці питання найрізноманітніші відповіді, але тільки сучасність проблематизувала ідентичність як таку. Становлення ідентичності тісно пов'язане з функціонуванням психологічних меж. У разі їх оптимальної прояви, людина може успішно реалізувати свої життєві проекти, перебувати в теплих міжособистісних стосунках, адекватно оцінювати можливості й небезпеки та реагувати на них. Дисфункціональний прояв психологічних меж може вести до втрати ідентичності, що виявляється в мазохістичних або агресивних тенденціях, а також у неможливості успішного проходження кризових точок на шляху становлення свого «Я» та усвідомлення імпліцитної моделі поведінки.

У вітчизняній психології уявлення про ідентичність традиційно розвивалися в рамках досліджень самосвідомості й самоствавлення. Дослідженням проблеми ідентичності займалися такі вчені, як В. С. Агеєв, Г. М. Андрєєва, Н. В. Антонова, Е. Еріксон, Д. М. Завалишина, Е. Ф. Зеєр, О. П. Єрмолаєва, Н. І. Іванова, Є. О. Клімов, Є. В. Конєва, В. Ф. Соколова, Л. Б. Шнейдер, В. О. Ядов, Д. Абрамс, М. Б. Бревер, Х. Р. Маркус, С. Страйкер, Д. Тьорнер та ін. Сьогодні деякі автори декларують нові погляди на цю проблему. Так, П. І. Гнатенко і В. М. Павленко здійснили ґрунтовний філософський і психологічний аналіз співвідношення понять «ідентичність» й «ідентифікація» та визначили головну ознаку ідентифікації – процесуальність. Виходячи з цього, можна стверджувати, що ідентифікація є процесом соціалізації індивіда, який впливає на розвиток його самосвідомості. Сучасні дослідники І. І. Кальной, С. О. Макеєв, С. М. Оксамитна, О. В. Швачко, А. В. Ставицький у своїх роботах розкривають авторські погляди на поняття «ідентичність».

Відомо, що для більшості дорослих людей властиво звуження діапазону можливих змін психологічної межі. Однак психологічна межа здатна розвиватися й змінюватися протягом усього життя. Тому, актуальним є вивчення та усвідомлення природи взаємозв'язку між психологічними межами та

особливостями ідентичності особистості. Цій проблемі й присвячено наше дослідження.

Мета дослідження полягає у теоретичному визначенні та емпіричному дослідженні особливостей взаємозв'язку між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначені наступні **задачі**:

1. Проаналізувати наукову літературу з питань особливостей взаємозв'язку між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості.
2. Провести емпіричне дослідження самостворення особистості, особливостей її особистісної й професійної ідентичності та стану психологічних меж.
3. Виявити взаємозв'язок між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості.

Об'єкт дослідження: особистісні характеристики.

Предмет дослідження: взаємозв'язок між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості

Методи дослідження: для забезпечення об'єктивності й системності дослідження та з метою вирішення поставлених дослідницьких задач у роботі була використана низка методів, а саме: теоретико-методологічний аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної статистики обробки даних.

До психодіагностичного комплексу увійшли наступні **методики**: Методика «Психологічні межі особистості» Т.С. Леві; Методика дослідження самостворення за авторством С.Р. Пантелєєва; Методика визначення статусу професійної ідентичності Дж. Марсія; Методика дослідження особистісної ідентичності (МДОІ) за авторством Л.Б. Шнейдер.

Опис вибірки: емпіричну вибірку складають 60 респондентів - осіб різної статі у віці 30-40 років, 47 – жінок, 13 – чоловіків.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в ході психологічного консультування й викладання таких навчальних курсів, як «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Вікова психологія».

Структура й обсяг роботи: робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 107 сторінках. Дослідження містить 11 таблиць. Список літератури складається

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного нами теоретико - емпіричного дослідження взаємозв'язку між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості можна зробити наступні висновки щодо вирішення поставлених нами завдань.

1. На підставі аналізу наукової літератури з питань особливостей взаємозв'язку між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості можна вважати, що психологічні межі особистості як функціональний орган, виникають в процесі взаємодії індивіда зовнішнім світом, іншими людьми, і в процесі психологічної самоідентифікації. Вони мають напівпроникну структуру, яка дає можливість ефективно захищати особистість від негативних впливів навколишнього світу, приймати позитивний вплив світу, взаємодіяти з іншими людьми, проявляти себе або займати нейтральну позицію, перебуваючи в активному спокої.

Психологічні межі формуються в процесі онтогенезу на ранніх стадіях розвитку, і їх успішне функціонування безпосередньо залежить від здатності батьків любити, контейнерувати негативні емоції, заохочувати ініціативність, виставляти розумні обмеження, і бути послідовними у вихованні.

У разі порушення функціонування психологічних меж, ускладняється здатність до саморозвитку, рефлексії, конфронтації при несприятливій для особистості ситуації, підвищується тривожність. Можуть простежуватися як уникливі, конформні, так і агресивно - маніпулятивні тенденції. Ускладняється здатність відчувати як свої кордони, так і кордони інших людей.

Ідентичність особистості утворюється в контакті з іншими людьми при порівнянні себе з іншими людьми і з ідеальною моделлю себе, розвивається в активній взаємодії з навколишнім світом і в саморефлексії. У своєму усвідомленні й реалізації суб'єкт проходить рівні самовизначення своєї ідентичності, її самореалізації та самоперевершення.

Становлення ідентичності тісно пов'язане з функціонуванням психологічних меж. У разі їх оптимальної прояви, людина може успішно реалізувати свої життєві проекти, перебувати в теплих міжособистісних стосунках, адекватно оцінювати можливості і небезпеки і реагувати на них. Дисфункціональний прояв психологічних меж може вести до втрати ідентичності, що виявляється в мазохістичних або агресивних тенденціях, а також неможливості успішного проходження кризових точок на шляху становлення свого «Я» і усвідомлення імпліцитної моделі поведінки.

Для більшості дорослих людей властиво звуження діапазону можливих змін психологічної межі. Однак психологічна межа здатна розвиватися і змінюватися протягом усього життя. Тому, актуальним є вивчення і усвідомлення природи ідентичності і функціонування психологічних меж.

2. Проведене емпіричне дослідження говорить про існуючий взаємозв'язок між самоставленням особистості, особливостями її особистісної й професійної ідентичності та станом психологічних меж.

Дослідження психологічних меж за методикою Т.С. Леві. виявило середній рівень функціонування психологічної межі у середньо-групового суб'єкту. Відносно високий рівень прояву не випускаючої, як здатності до відмови, віддаючої, як здатності до самовираження, та спокійно-нейтральної функції, як здатності перебування в спокійно-зосередженому стані, опосередковано вказують на в значній мірі сформовану ідентичність більшості респондентів. Вони можуть дати опір в умовах, що йдуть в супереч їх принципів позиціям, можуть проявляти себе та говорити о своїх відчуттях у сприятливих обставинах. Вони здатні підтримувати стан "Тут та тепер", що являється передумовою можливості позитивного розвитку особистості.

Відносно низькі показники за проникною, вбираючою та стримуючою функціям вказують на те, що представники вибірки 30-40 років покладаються більш на себе, мають відносно низьку довіру до оточення, та нечасто звертаються за допомогою у разі необхідності. Слід відмітити, що важливою умовою формування позитивної ідентичності, розвитку, та поширення меж

особистості є ефективна комунікація. В умовах недостатності синергічної взаємодії і замкненості на собі, наша вибірка може обмежувати свій подальший розвиток до моменту усвідомлення переваг системної взаємодії з оточенням.

Показники жінок були менші за показники чоловіків за значеннями проникної функції, яка відповідає за здатність просити. Це може бути проявом деякої невпевненості у собі, і з іншого боку, навпаки може вказувати на те, що з віком, під впливом життєвого досвіду, людина стає більш стриманою та закритою до розчарувань в контактах з людьми, намагаючись вирішити більшість питань свого життя за рахунок внутрішніх ресурсів. Відносно високі значення віддаючої функції, як умови до здатності відкрито виражати себе та свої почуття у жінок показує більш високий рівень емоційності та чуйності у жінок, в протилежність деякої ригідності та складності проявляти себе у чоловіків.

На підставі даних, отриманих за методикою дослідження самоствавлення С.Р. Пантелеєва було виявлено, що середні показники вибірки по більшості категорій самоствавлення свідчать про помірний розвиток саморефлексії, прийняття на себе відповідальності та доброї працездатності в нормальних умовах. В умовах стресу та кризи оцінка себе і своєї спроможності послаблюється, що свідчить про дещо високий рівень тривожності у респондентів.

Результати, отримані за методикою дослідження особистісної ідентичності (МДОІ) Л.Б. Шнейдер показали, що середній показник відповідає значенню досягнутої ідентичності. Середньогруповий суб'єкт має сформовану систему особистісно значущих цілей, цінностей та переконань, високий рівень внутрішньої енергії та соціальної інтеграції. Достатній рівень рефлексії дає можливість усвідомлення своїх труднощів, та відповідної оптимізації життєдіяльності.

Слід відмітити, що за категорією особистісної ідентичності значна частина вибірки розподілилась між показниками дифузної ідентичності, мораторію, досягнутої ідентичності та псевдо ідентичності. В цілому можна

відмітити тенденцію по ускладненню рівня особистісної ідентичності з віком, причому рівні досягнутої ідентичності та мораторію, як стадії активного її вибудовування приходяться на вік вище 33 років, що відповідає віку середньогрупового суб'єкту. В віці більш 35 років ми відмічаємо псевдопозитивний рівень ідентичності, що може свідчити про сформованість існуючих уявлень та деяку ригідність Я-концепції.

Дослідження за методикою визначення статусу професійної ідентичності Дж. Марсія показало досить високий рівень професійної ідентичності серед опитуваних, який розподілявся між сформованою ідентичністю та мораторієм. Це вказує на впевненість в вірності професійного вибору та задоволення своїми успіхами, чи стан цілеспрямованого пошуку, та активне визначення вірного для них шляху професійного самовдосконалення.

3. Виявлений взаємозв'язок між психологічними межами та особливостями ідентичності особистості свідчить про наступні його особливості.

- *Невипускаюча функція*, як здатність давати опір у відповідь на зовнішні впливи, які оцінюються як шкідливі, має пряму кореляцію зі шкалою *Самоцінність* ($r = 0.26$), та зворотну зі шкалами *Внутрішня конфліктність* ($r = -0.38$), *Самозвинувачення* ($r = -0.40$) та *Нав'язана професійна ідентичність* ($r = -0.28$). Це показує, що здатність говорити "Ні" залежить від відчуття своєї цінності та цілісності. В такому стані особі важко нав'язати небажаний сценарій. Вона добре відчуває і приймає себе, має високий рівень саморефлексії, в результаті чого має здатність давати опір небажаному.

- *Проникна функція* має пряму залежність з *Сформованою професійною ідентичністю* ($r = 0.25$). Цей статус зумовлений системою сформованих уявлень про себе, свої інтереси та майбутнє і супроводжується внутрішньою впевненістю в собі, та певний вольовий каркас. Це створює умови до довіри навколишньому світу та здатності говорити "Да" в відповідь на сприятливий вплив світу.

- *Вбираюча функція* має пряму кореляцію із високим рівнем *Самовпевненості* ($r = 0.34$), *Самокерівництва* ($r = 0.32$), *Особистісної ідентичності* ($r = 0.35$) та *Сформованою професійною ідентичністю* ($r = 0.34$). Це говорить про те, що у разі зростання вбираючої функції психологічних меж особистості будуть зростати означенні показники. Також існує зворотній кореляційний зв'язок між *Вбираючою функцією* та такими шкалами як *Внутрішня конфліктність* ($r = - 0.40$), *Самозвинувачення* ($r = - 0.28$), *Невизначена професійна ідентичність* ($r = - 0.30$) та *Нав'язана професійна ідентичність* ($r = - 0.28$). Це свідчить про те, що здатність просити допомогу, емоційну підтримку, тощо, пов'язана з внутрішнім правом її висловлювати, яке може бути заблоковано в результаті порушення формування психологічних меж в онтогенезі. В випадку авторитарного стилю виховання батьків, перенесених психологічних травм, спроби висловлювання своїх потреб можуть супроводжуватись високим рівнем страху та тривожності. За таких умов, людина обирає вирішувати свої потреби самостійно, чи відказуватись від них, живучи потребами інших людей.

В той же час, коректне формування психологічних меж у дитинстві, і наявність внутрішнього права просити в разі потреби, дає можливість брати зі світу необхідні ресурси для розвитку, вибудовувати систему бажань, та рухатись вперед для їх отримання. Таким чином створюються сприятливі умови для формування досягнутої ідентичності, що й було показано нашим дослідженням.

- *Віддаюча функція* прямо корелює з *Досягнутою професійною ідентичністю* ($r = 0.27$). Віддаюча функція являє собою здатність проявляти себе, самовиражатися. Така здатність є однією з важливих умов успіху та формування досягнутої професійної ідентичності.

- *Стримуюча функція* має стійкий зворотній взаємозв'язок з *нав'язаною професійною ідентичністю* ($r = - 0.46$). Оптимальна робота стримуючої функції допомагає контейнерувати внутрішню енергію та контролювати прояви афектів. Нав'язана професійна ідентичність може вказувати на диктаторський стиль виховання, коли відстоювання своїх інтересів потребує значних

внутрішніх зусиль і часто супроводжується афективними спалахами. Таким чином, у разі зростання стримуючої функції психологічних меж особистості будуть зменшуватись підстави для нав'язування професійних інтересів.

- *Нейтральна функція* має прямий кореляційний зв'язок із високим рівнем *особистісної ідентичності* ($r = 0.28$) та *сформованою професійною ідентичністю* ($r = 0.26$) та зворотній зв'язок із *внутрішньою конфліктністю* ($r = - 0.31$) та *самозвинуваченням* ($r = - 0.25$).

Нейтральна функція є базовим варіантом психологічної межі, що дозволяє їй бути гнучкою і адекватною, і виражає собою здатність утримувати її в нейтральному стані, що відповідає переживання спокою і впевненості в собі. Саме спокійний стан дозволяє людині бути максимально чутливою до себе і до світу і вибрати відповідне своїм потребам дію. Це складає умови для формування досягнутої позитивної ідентичності в різних сферах життя, та у відношенні до себе. Нейтральна функція формується у процесі розвитку межі в цілому у дитинстві, і вона допомагає позитивно проходити кризи ідентичності. Внутрішня конфліктність та самозвинувачення це прояви суперого, які є наслідком занадто жорсткого виховання в дитинстві. Таким чином, особистість не отримує достатнього досвіду довіри світові, який дозволяє перебувати у спокійному стані й зумовлює відсутність тривожності та високий рівень саморефлексії. Отже, у разі зменшення внутрішньої конфліктності і самозвинувачення, буде покращуватись емоційний фон особистості, та зростати показники спокійно-нейтральної функції, як здатності до перебування в стані "Тут і тепер".

У зв'язку з тим, що оптимальна психологічна межа являє собою збудований в процесі життєвого шляху зусиллями самої людини функціональний орган, її можна розвивати і змінювати протягом всього нашого життя. Оптимізація межі полягає в подоланні негативних установок: від «не маю права сказати «ні» до «маю право», від «не можу проявити теплі почуття» - до «можу» й т. п. Іншими словами - маю право і можу бути самим собою.

Таким чином, всі завдання дослідження були вирішені, а його мета досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюхіна Н.В. Історико-психологічний аналіз феномена межі як межового прояву існування людини: до постановки проблеми. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». - Випуск 1. - 2018. - С. 20-26.
2. Бахтин М.М. К естетике слова // Контекст. 1973.- М. - 1974 г.
3. В. Н. Буганова. Психология. Методические рекомендации по спецкурсу для магистров «Экологическая фасилитация личностного роста». - Персей. - 2016 г.
4. Володина Ю.А. Проблема определения границ психологического пространства личности // Вестник Брянского государственного университета. - № 1. - 2010. - С. 136-141.
5. Гингер С., Гингер А. Гештальт-терапия контакта. - Спб. - 1999 г.
6. Глуханюк Н.С. Практикум по психодиагностике: учеб. пособие – 2-е изд., переруб. и доп. – М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2005. – 216с.
7. Горшкова Наталья Михайловна. Особенности образа тела у детей старшего дошкольного возраста, воспитывающихся в условиях отцовской депривации в разные периоды детства. - 2013 г.
8. Гурин С. - Философия идентичности. - 2014. - Электроний ресурс. - Режим доступу: <https://www.topos.ru/article/6727>
9. Джеймс У. Психология/ Под ред. Л. А. Петровской. - М.: Педагогика. - 1991. - 368 С.
10. Джон Таунсенд, Генри Клауд. Барьеры. - Мирт. - 2015 г.
11. Евтешина Н.В. Профессиональная идентичность психологов: Учебное пособие. – Рязань: Ряз. гоС. ун-т имени С.А. Есенина. - 2012. - 106 С.
12. Заковоротная М. В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты. - Ростов – на - Дону, Издательство Северо-Кавказского научного центра высшей школы. - 1999 г. – 200 с.
13. Кули Ч. Х. Человеческая природа и социальный порядок / Ч. Х. Кули. – М.: Идея-ПресС. - 2000 г. – 320 С.

14. Куликова Т. В. Феномен границы // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, no. 6, 2010, с. 381-387.
15. Леви Т.С. Динамика психологических границ в процессе личностно развивающей работы, основанной на телесном движении. // Культурно-историческая психология. - №1. - 2009. - с. 36–41
16. Леви Т.С. Методика диагностики психологической границы личности // Вопросы психологии / ред. Е.В. Щедрина. – 2013. – № 1 январь-февраль . – С.131-146.
17. 26. Леви Т.С. Психологические границы как телесный феномен // Бюллетень ассоциации телесноориентированных терапевтов. - №9. – 2007 г.
18. Левин, К. Теория поля в социальных науках [Текст]. – СПб.: Речь. - 2000 г. – 368с.
19. Мид Дж. Интернализированные другие и самость // Американская социологическая мысль / Р. Мертон [и др.]; сост. Е. И. Кравченко; под общ. ред. В. И. Добренькова. – М. - 1996. – С. 222–224
20. Мамардашвили М.К. Сознание – это парадоксальность, к которой невозможно привыкнуть // Вопросы философии. - № 7. - 1989.
21. Марцинковская Т.Д. Психологические границы, история и современное состояние // Мир психологии. 2008. - № 3. - С. 55–62.
22. Марцинковская Т.Д., Юрченко Н.И.: Проблема совладания в транзитивном обществе // Психологические исследования. - №49. – Т.9. - 2016 г.
23. Мельникова, М.Л.: Телесная граница и агрессивность: клинко-психологическое исследование . – Ижевск:ERGO. - 2009. – 180С.
24. Нартова-Бочавер С.К. Понятие «психологическое пространство личности»: обоснование и прикладное значение // Психологический журнал. – No 6. -2003 г. – С. 27-36.
25. Нартова-Бочавер С.К. Человек Суверенный. - СПб.: Питер. - 2008 г.
27. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. - Учебное пособие. - 3-е изд., стереотип. — СПб.: Речь. - 2007. — 392 С.

26. С.Т. Посохова, С.Л. Соловьева. Настольная книга практического психолога. - М.: АСТ:Хранитель. - СПб.: Сова. - 2008 г. - 671 С.
28. Павлова О.Н. Идентичность, история формирования взглядов и её структурные особенности. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://pavolga.narod.ru//identity.html>.
29. Перлз Ф. Теория гештальт-терапии. - М.: Институт Общегуманитарных Исследований. - 2008 г. – 320 С..
30. Руднева Е. Г. Восемь стадий развития человека по Эрику Эриксону // Высшее образование для XXI века: VII международная научная конференция. Москва, 18-20 ноября 2010 г.: Доклады и материалы. Круглый стол. Духовное развитие человека и содержание высшего образования. Вып. 2 / отв. ред. П. С. Гуревич. – М.: Изд-во МосГУ. - 2010. – С. 52-60.
31. Рягузова Е. В. Виды и функции границ в психологических исследованиях. // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Философия. Психология. Педагогика. - vol. 11. - №. 1. - 2011. С. 89-94.
32. Сахарова Н.А., Щукина Ю.В. Феномен «психологические границы личности» в психологии // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна» № 3.- 2014 г. - С. 1-9.
33. Силина О. В. Формирование психологических границ у детей 2—7 лет // Современное дошкольное образование. Теория и практика. - № 1 (83). - 2018 г. - С. 19-29
34. Соколова Е.Т. Утрата Я: Клиника или новая культурная норма // Эпистемология & философские науки. - Т. 41(XLI). №3. - 2014 г. С. 190-210
35. Тхостов А.Ш. Психология телесности. // М.: Смысл. - 2002. – С. 98-102
36. Тхостов А. Ш. Плужников И. В. Феномен «Злокачественного инфантилизма» как патология культуры // Материалы Российской конференции «Взаимодействие науки и практики в современной психиатрии». Москва, 9-11 октября 2007 г. - М. - 2007 г. - С. 9—10.
37. Ухтомский А. А. Доминанта души / СПб.: Питер. - 1996 г.

38. Филатов Ф.Р. Отношение «Я – Другой» в свете поздних сочинений К.Г. Юнга // Консультативная психология и психотерапия. - № 1. - 2001. - С.24–41.
39. Фрейд З. Психология бессознательного.- М.: Просвещение. - 1990 г. – 448 С.
40. Хайдеггер М. Бытие и время. Избранные параграфы // Он же. Работы и размышления разных лет / Составл., переводы, вступ. статья, примеч. А.В. Михайлова. - М. - 1993 г.
41. Хаймовская М. А. Границы личности в психологии // Институт современных психологических технологий. - 2008 г.
- 42.Б. И. Цуканов. Время в психике человека. - Одесса. - "АстроПринт". - 2000 г.
43. Шнейдер Л. Б. Личностная, тендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. - М.: Московский психолого-социальный институт. - 2007. - 128 С.
44. Эриксон Э.: Идентичность: юность и кризис. - М. Прогресс, 1996. – 344С.
45. Эриксон, Э.: Детство и общество / Пер. [с англ.] и науч. ред. А. А. Алексеев. – СПб.: Летний сад. - 2000 р. – 416С.
46. Allport G.W.: Stanovlenie lichnosti: Izbrannye Trudy [Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. Pod obshh. red. D.A. Leont'eva. - Moscow: Smysl Publishing. - 2002.
47. Bowlby, J. Attachment and loss: Vol. 11. Separation. - Anxiety and anger. - New York/ Basic Books. - 1973.
48. Cameron, J. E. . A three-factor model of social identity. *Self and Identity*. 2004 3, pp. 239–262.
49. Charles L. Whitfield, M.D . Boundaries and Relationships // Knowing, Protecting and Enjoying the Self (2 ed.). - HCI Books. - ISBN 978-1558742598. - 2010.
50. Ciaran Benson. The Self and Others: Positioning Individuals, and Groups in Personal, Political and Cultural Contexts. - Edition: 1st, - Publisher: Praeger, Editors: Rom Harré and Fathali Moghaddam. - pp.61-84
51. Fisher, S. Development and Structure of the Body Image. – New Jersey, L.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers. - 1986. – P. 512-525.

52. Fisher, S. Development and Structure of the Body Image. – New Jersey, L.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1986. – P.512-525.
53. Hartmann E.: The Concept of Boundaries in Counselling and Psychotherapy // British Journal of Guidance and Counselling. – 1997. – Vol.25. – № 2. – Pp. 147 – 162.
54. Kernberg, O.F., Seizer, M.A., Koenigsberg, H.W., Carr, A.C., & Appelbaum, A.H. - Psychodynamic psychotherapy of borderline patients. - New York/ Basic Books.- 1989.
55. Mahler, M.S. A study of the separation — individuation process and its possible application to borderline phenomena in the psychoanalytic situation. *Psychoanalytic Study of the Child*, 26. - 1971. - pp. 403—424.
56. Marcia J. E. Development and Validation of ego-identity status// *Journal of Personality and Social Psychology*. - №3. – 1966. - P. 551-558.
57. Mead G. Mind, self and Society: from the stand point of a social behaviorist. - Chicago, London. - 1976 - P. 173 -175
58. Postmes, T., & Spears, R. Deindividuation and antinormative behavior: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123. -1998. - 238–259.
59. Rosenmann, A., Reese, G.,& Cameron, J. E. Social identities in a globalized world: Challenges and opportunities for collective action. *Perspectives on Psychological Science: a Journal of the Association for Psychological Science*, 11. 2016. - 202–221.
60. Schneider, K. Clinical psychopathology (5th ed.; M.W. Hamilton, Trans.). New York: Grune & Stratton. - 1959.
61. Silverman, D.K. Some proposed modifications of psychoanalytic theories of early childhood development. In J. Masling (Ed.) // *Empirical studies of psychoanalytic theories* (Vol. 2, pp. 49—72). Hillsdale, NJ: The Analytic Press. - 1986.